

Вивчення соціальних практик

УДК 316.256-364.442.2

ПАРАЮРИДИЧНА ПРАКТИКА: ЧОГО МОЖЕ НАВЧИТИСЯ З МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ УКРАЇНСЬКА СОЦІАЛЬНА РОБОТА?

PARALEGAL'S PRACTICE: WHAT UKRAINIAN SOCIAL WORK CAN LEARN FROM INTERNATIONAL EXPERIENCE?

Катерина Єрошенко

аспірантка Академії праці, соціальних відносин і туризму

Kateryna Yeroshenko

PhD student, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

 orcid.org/0000-0002-3055-9003

 pr.ulaf@gmail.com

Анотація

На основі аналізу документів вивчено процес становлення та розвитку мереж параюристів Індонезії, Південної Африки та Сполучених Штатів Америки. Зокрема, взято до уваги процеси інституціоналізації мереж, навчальні програми, ключові функції параюристів, стандарти їхньої діяльності, підґрунтя роботи в громаді. На базі визначених критеріїв зроблене порівняння таких мереж в означених трьох країнах. Дослідження засвідчує, що окрім спільної мети діяльності параюристів, досвід різних країн демонструє різні моделі параюридичної практики в громадах, різні підходи до навчання параюристів, різні рівні інституціоналізованості їхніх мереж. Для України найбільш прийнятною моделлю запровадження діяльності параюристів є індонезійська, однак, слід брати до уваги можливості, пропоновані в межах підходів Південної Африки та США.

Abstract

Based on desk-review analysis, the study reviews the processes of introduction and development of paralegal's network in Indonesia, South Africa and the United States of America. The experience of these countries is considered within the institutional approach to analysis – those are the first countries where the paralegal movement develops from unrelated initiatives to the social institution

Ключові слова:

параюрист, соціальна робота, брокерство послуг, адвокація, громадські радники.

Key words:

paralegal, social work, services brokerage, advocacy, community advisers.

Інформація про рукопис

Надійшов до редакції:
26.06.2017

Рецензований: 1.07.2017

Подано доопрацьовану
версію: 27.07.2017

Прийнятий до друку:
15.08.2017

of paralegals. Five criteria were taken into account in the analysis of the process of paralegal's network development in those three countries. In particular, the process of network's institutionalization, training programs, core paralegal's functions, standards in their work, and the basis for activities in the communities were studied. The comparison of paralegal's networks activities in the countries that were mentioned was made on the basis of these criteria.

The study shows that there is a common goal of paralegal's activities in each country- to increase the possibilities of access to justice and social services for vulnerable social groups in the community. But, the models of paralegal's activities in communities, approaches to paralegal's education, the level of networks' institutionalization are different. Besides, the study shows groups of people in communities who can perform functions of paralegals. Those groups are: social workers, librarians, teachers, community leaders. The successful experience of functioning of paralegal's networks in local communities also demonstrates that a paralegal's work should be supervised. The study argues that social workers may become such supervisors, according to their competencies.

A set of recommendations were given due to the results of the study. In particular, there are recommendations, based on international experience, how to develop a training program for paralegals in local communities. Five core subjects were included in this program: social services brokerage, advocacy, mediation, informing people about their rights, primary legal aid provision.

The most acceptable model for the establishment of the paralegal's network in Ukraine is Indonesian, for paralegals there perform social services brokerage more than primary legal aid provision. This function is important for remote communities in Ukraine, where a constant lack of social services exists. However, the opportunities offered by the experience of South Africa and the United States should be also taken into account.

Вступ

В Україні значна частина населення дотепер не має можливості отримати якісну та своєчасну правову допомогу [1]. Це зумовило ухвалення Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [2], Державної цільової програми формування системи безоплатної правової допомоги [3]. Проте чинна практика нормативно-правової регламентації надання правової допомоги не вирішує проблеми її доступності. Наразі люди, які за фізичних або фінансових обмежень не мають змоги дістатися до надавачів правової чи соціальної допомоги, можуть роками не отримувати потрібних їм послуг [4]. За останні роки кілька віддалених від міст територіальних громад об'єдналися з метою забезпечення організації правової допомоги [5-7], однак, це поодинокі ініціативи, а відповідно, проблема своєчасного доступу до якісної правової інформації та консультацій є актуальною для віддалених від міст малих територіальних громад України.

Досвід інших країн свідчить про суттєві можливості соціальної роботи щодо вирішення цієї проблеми через використання функцій громадського радника (параюриста) у таких громадах. Відповідно доцільним видається вивчення досвіду функціонування наявних мереж параюристів і впровадження його у практику соціальної роботи в Україні. У побудові української моделі діяльності параюристів варто брати до уваги системи функціонування параюристів тих країн, які стояли у витоків світового параюридичного руху.

Аналіз останніх публікацій

Поняття «параюрист» увійшло в обіг на початку 1970-х років у США: так у штаті Каліфорнія стали називати людей, які без юридичної освіти наважилися вирішувати певні власні правові проблеми, зокрема, питання

оформлення розлучень, банкрутства та зміни ім'я. З часом ці люди почали допомагати іншим у своїй громаді, й термін «параюрист» закріпився за особами, які надають правову допомогу без відповідної освіти [8, с. 2]. Зараз це поняття використовують у багатьох країнах, однак, наприклад, у Китаї та на Філіппінах таких людей називають «босоногі юристи» [9, с. 4; 10, с. 604]. В Індонезії параюристами називають активних та авторитетних громадян без юридичної освіти, які мають міцні соціальні зв'язки, навички брокерства послуг та медіації й проходять спеціальну підготовку до надання допомоги мешканцям територіальної громади з найбільш типових соціальних питань [11].

На пострадянському просторі сформувалось дещо відмінне сприйняття параюридичної практики. Так, згідно з Законом Республіки Молдова «Про юридичну допомогу, гарантовану державою», параюристи – особи, які мають неповну юридичну освіту (Ст. 15, 16) [12].

В Україні поняттям «параюрист» не послуговуються. Дослідники, які вивчали моделі правової допомоги, зокрема, соціально уразливим групам населення, згадують про параюристів лише побіжно, як про громадських захисників [13]. Більше інформації про тих, хто сприяє отриманню правової допомоги у громаді, можна знайти у літературі з соціальної роботи, в якій розглядаються питання індивідуального представництва інтересів клієнтів та брокерства соціальних послуг, передовсім у контексті здійснення індивідуального соціального супроводу та переадресації [14; 15]. Відтак у вітчизняному науковому дискурсі наявна прогалина щодо діяльності параюристів та зв'язків між параюридичною практикою і соціальною роботою.

Мета та методологія роботи

Ця робота мала на меті проаналізувати сукупність особливостей міжнародної параюридичної практики й виокремити модель використання функцій параюристів, що найбільш органічно, з огляду на українські реалії, могла б бути імплементована в українську соціальну роботу в сфері забезпечення правової допомоги громадянам. Зокрема, були взяті до аналізу такі особливості: 1) інституціоналізованість мережі параюристів, у тому числі законодавче закріплення їхньої діяльності; 2) наявність стандартів діяльності; 3) напрями діяльності мережі; 4) формування навчальних програм; 5) наявність супервізії; 6) оплата послуг. Основний метод дослідження – системний аналіз документів (нормативно-правових актів та результатів досліджень).

У рамках дослідження використано інституційний підхід до аналізу [16], зокрема, взято досвід найперших країн, де відбувся розвиток параюридичного руху від поодиноких ініціатив до появи інституту параюристів. Іншою вимогою до відбору країн була наявність даних та документів із досліджуваної теми, викладених у мережі Інтернет. Відтак об'єктом аналізу стала діяльність параюристів в Індонезії, Південній Африці та США.

Аналізу піддавались нормативно-правові акти, видані державними органами трьох означених країн, і наукові дослідження, опубліковані протягом останніх семи років. Крім цього використовувались посилання на офіційні портали державних та громадських організацій, задіяних у формуванні мереж параюристів. Вказані документи відбирались за такими критеріями: актуальність (документ є чинним на момент проведення дослідження); територіальна відповідність (документ стосується однієї з країн, обраних для аналізу); доступність (можливість доступу до оригіналу або електронної версії документа); мова викладу (англійська). Загалом проаналізовано зміст 14 документів, з-поміж них було 5 документів, які стосувалися практики Індонезії, 4 – Південної Африки, 5 – США.

Виклад основних результатів

Діяльність параюристів в Індонезії

В Індонезії ідея посилення правових можливостей зсередини громад корінного населення почала зароджуватися ще в колоніальні часи, коли голландці запровадили правову систему, яка розрізняє людей за національними категоріями. Відповідно до тієї системи справи індонезійців розглядалися в ісламських судах, у місцевих чиновників, уповноважених колоніальною владою, тоді як європейців судили згідно з нормами голландського законодавства. Зрозуміло, що індонезійці не контролювали правову систему, розроблену для

них європейцями. Віддаленість правової системи держави від народу породила групу посередників, які називалися «*rokrolbambu*» («прокурор на адвоката») [11, с. 9]. За відсутності визнаної професії індонезійських юристів ці перші параюристи допомагали індонезійцям реалізувати свої права. З часом параюристи почали перебирати на себе функцію адвокатування прав індонезійців. Ця нова хвиля параюристів (у 1990-х роках) називала себе «*pendamping hukum rakyat*» («помічник громади») [17, с. 31]. Попри суттєві зміни історичного контексту, певні проблеми системи правосуддя залишилися й до сьогодні, наприклад, судові процеси досі не ведуться індонезійською мовою [18, с. 53].

Пізніше під егідою Програми розвитку ООН та Світового Банку в Індонезії формуються мережі активних представників громади, які після проходження навчання почали надавати первинні правові консультації в громаді. Вони також акумулювали контакти надавачів правової та соціальної допомоги, до яких людина могла звернутися в разі, якщо параюрист не є компетентним у певному питанні [19, с. 17].

Програми навчання параюристів в Індонезії мають низку особливостей:

1) правові аспекти: деякі програми охоплюють широкий спектр прав, інші фокусуються лише на праві на землю, питаннях екологічного та гендерного права;

2) фокус роботи: навчальні програми ПРООН орієнтовані на вирішення спорів через медіацію, у той час як навчальні програми Світового Банку посилюють увагу параюристів до адвокації, судових процесів та організації громад;

3) відбір параюристів: програма ПРООН передбачає самостійний вибір громадами параюристів, у програмах Світового Банку такий вибір здійснюють місцеві поліцейські, співробітники проекту чи місцева громада. Важливо відзначити, що в межах програм Світового Банку функції параюристів покладаються на фахового соціального працівника, якщо такий фахівець працює в малій територіальній громаді [11, с. 13].

Отже, основними напрямками діяльності параюристів в Індонезії є правопросвітництво, брокерство послуг, медіація, адвокація та первина правова допомога. Власне, брокерство послуг як класична посередницька роль соціального працівника є ключовим зв'язком з соціальною роботою в діяльності параюриста в цій країні, адже йдеться саме про посередництво між клієнтом та соціальною службою чи установою. Окрім того варто відзначити, що великою мірою функції параюристів в Індонезії виконують саме соціальні працівники, якщо вони є в малих територіальних громадах.

Діяльність параюристів у Південній Африці

Схожий шлях пройшли параюристи в громадах чорношкірого населення Південної Африки. Історична несправедливість режиму апартеїду спричинила неосвіченість жителів та цілковиту недоступність правосуддя у таких громадах. У відповідь на цей виклик стихійно в різних частинах країни активізувалися неформальні лідери громад: соціальні працівники, вчителі, які почали виконувати функції параюристів.

У Хартії правових послуг (Legal Service Sector Charter), ухваленій в грудні 2007 р., визначено поняття «параюрист» та його роль у забезпеченні доступу до правової допомоги (Ст. 1.2.2 п. III, Ст. 3.3 п. I) [20]. У 2014 році ухвалено законодавство про юридичну практику (Legal Practice Act), яким покладено обов'язок упродовж найближчих двох років закріпити законодавчо поняття «параюрист» (Ст. 34, п. 9b) [21], а також визначений обов'язок формування мережі супервізорів для надавачів правової допомоги. У межах цього закону розробляється підзаконний нормативно-правовий акт, у якому буде встановлено процедури та правила діяльності офісів громадських радників (Community Advice Offices) і параюристів, які працюють у цих офісах. Водночас у Південній Африці вже майже 30 років працює система підготовки параюристів через юридичні клініки правничих факультетів університетів та клініки Живого Права (Street Law) [19, с. 25].

Мережа параюристів у Південній Африці досить розгалужена: параюристи працюють у судах, в юридичних фірмах, у банках та страхових компаніях, у поліції (на прийнятті заяв від потерпілих); дехто працює самостійно; є також орієнтовані на громаду параюристи (community based paralegals), які працюють в офісах громадських радників. Особливу роль відіграють параюристи в соціальних службах, де вони займаються підготовкою та оформленням документів, представництвом інтересів клієнтів у суді, наданням первинних правових консультацій [22, с. 11]. Параюристи у цій країні займаються брокерством послуг або ж оформленням-передачею документів. Орієнтованим на громаду параюристам властиві також функції правопросвітництва та адвокації вирішення проблем у громадах [11, с. 14-15; 23, с. 33].

Діяльність параюристів у США

Становлення інституту параюристів у США пов'язане з тенденцією відтоку кваліфікованих адвокатів до великих міст, тоді як потреби маленьких територіальних громад у правовій допомозі залишалися незадоволеними. Наразі параюристи в Америці надають правові консультації, готують документи, працюють помічниками адвокатів, але не мають ліцензії на адвокатську практику. Американські параюристи отримують оплату за свої послуги. Вони мають розгалужену мережу асоціацій, об'єднану в Національну Федерацію Асоціацій Параюристів (The National Federation of Paralegal Associations) [24].

Параюристи не зобов'язані мати визначені освітні кваліфікації для провадження діяльності [25, с. 28]. Водночас понад тисячу американських закладів пропонують офіційні освітні програми для параюристів, які передбачають отримання ступеню або сертифікату. Найчастіше це сертифікатні програми приватних шкіл тривалістю від кількох місяців до року. Але є також чотирирічні програми коледжів та університетів. Американська асоціація юристів [26] встановила стандарти для освітніх програм параюристів, що вимагають, зокрема, розвитку критичного мислення (здатності до аналітичної діяльності, дослідження, вирішення проблем), комунікаційних навичок, комп'ютерної грамотності, організаційних навичок та розуміння політичної системи США [23, с. 36].

Часто параюристами в Штатах стають задля простішого «входу» в юридичну професію. Однак, у США параюристом можна стати не тільки за власним вибором, а й за рекомендацією співгромадян, особливо якщо людина провадить свою діяльність у малій територіальній громаді. Таким чином, функції параюристів виконують соціальні працівники, представники громадських організацій, також параюристи часто залучені до діяльності Центрів самопомогі, що функціонують при американських судах. Ці центри надають безоплатну юридичну допомогу сім'ям у складних життєвих обставинах, а також тим, хто представляє себе в суді самостійно. Параюристи працюють у таких центрах під супервізією.

Співставлення практики у трьох країнах

Дослідження індонезійського, південноафриканського та американського досвіду становлення мереж параюристів дозволяє дійти висновку, що їм притаманна спільна мета діяльності – збільшити можливості доступу до правосуддя та соціальних послуг для незахищених верств населення. Однак, об'єднання в мережу, навчання, форми та методи діяльності суттєво відрізняються від країни до країни. В таблиці 1 наведено порівняння критеріїв організації діяльності параюристів у трьох країнах.

Обговорення результатів

Сучасна соціальна робота ґрунтується на ідеї захисту прав людини та соціальної справедливості [27]. Відтак сприяння в отриманні належних за законом гарантій, допомоги, вирішення правових питань входить до репертуару діяльності сучасних професійних соціальних працівників [28]. Тому соціальні працівники теж можуть бути параюристами, і це не суперечить сучасним уявленням про фахову соціальну роботу. Наразі, як засвідчує проведений аналіз параюридичної практики в трьох країнах, діяльність параюристів виходить далеко за межі допомоги у підготовці документів. За досвідом інших країн, параюристи добре орієнтуються в проблемах своєї громади, знають про наявні в громаді послуги й можуть їх порекомендувати, виконують адвокаційні функції, можуть пояснити складну термінологію законодавства простими словами, володіють знаннями про специфіку роботи з людьми, які перебувають у складних життєвих обставинах. Все це цілком співвідносне з компетенціями соціальних працівників [29; 30].

В Україні соціальні послуги недостатньо інтегровані з сервісами правової допомоги. Водночас, соціальні та правові проблеми досить часто виникають у людини як нерозривно пов'язані між собою. Відповідно, саме посередницька роль параюриста в цьому контексті є ключовою для українських реалій соціальної роботи, а отже, така практика має бути запозичена й впроваджена в соціальній роботі.

Варто відзначити, що для України поняття «параюрист» є зовсім новим. Окремі представники громадянського суспільства та провайдерів правової допомоги [31-33] працюють над запровадженням мережі параюристів в Україні, але наразі їхню діяльність можна охарактеризувати як фрагментарну. Функції, які

Табл. 1. Порівняльні характеристики діяльності параюристів в Індонезії, Південній Африці та США

Критерії організації діяльності параюристів	Індонезія	Південна Африка	США
Інституціоналізованість мережі параюристів	Мережа неінституціоналізована	Мережа неінституціоналізована, законодавчо закріплене поняття «параюрист», готується до прийняття підзаконний акт, яким передбачені супервізори для параюристів	Інституціоналізована мережа, є Федерація Асоціацій Параюристів, діяльність параюристів законодавчо закріплена
Наявність стандартів діяльності параюристів	Відсутні	Відсутні загальні для всіх стандарти	Відсутні загальні для всіх стандарти, є стандарти підготовки параюристів
Напрями діяльності	Правопросвітництво, брокерство послуг в громаді, адвокація, медіація, надання первинної правової допомоги	Правопросвітництво, брокерство послуг в громаді, адвокація, надання первинної правової допомоги	Надання первинної правової допомоги, право просвітництво
Освіта	Відсутні стандарти навчання параюристів, існують паралельні недержавні програми підготовки параюристів	Відсутні стандарти навчання, підготовка відбувається великою мірою через співпрацю з юридичними клініками університетів та ініціативи громадських організацій	Є пропонувані Американською асоціацією юристів стандарти, сертифіковані навчальні програми
Наявність супервізії	Немає супервізора	Залежно від того, де зайнятий параюрист, у нього може бути/ не бути супервізор. У проекті підзаконного акту визначено, що у параюристів має бути супервізор	Є супервізор
Оплата послуг	Волонтерська діяльність	Паралельно діють параюристи-волонтери та наймані параюристи	Діяльність параюриста оплачувана

в інших країнах покладені на параюристів, в Україні частково виконуються бібліотекарями, секретарями сільрад, соціальними працівниками, вчителями. Як і в країнах Азії та Африки, потреби в правовій допомозі особливо актуальні для жителів віддалених від столиці та великих міст українських територіальних громад. У таких населених пунктах люди мають обмаль можливостей отримати кваліфіковані соціальні послуги через брак фінансових ресурсів, а також через те, що сервісні організації зосереджені у великих містах, а система послуг є громіздкою та незрозумілою для пересічного користувача [34; 35]. І це актуалізує потребу у розвитку параюридичної практики.

Порівняння моделей параюридичної практики у трьох країнах дає підстави для твердження, що найближчою до українських потреб та реалій наразі є індонезійська модель. До найактуальніших для України складників діяльності параюриста можна віднести право просвітництво, брокерство соціальних послуг у громаді, адвокацію, медіацію та надання первинної правової допомоги, що є функціями громадських радників в Індонезії. Досвід Індонезії пропонує включення функцій параюриста (громадського радника) до набору функцій соціального працівника у віддалених територіальних громадах. У подальшому ці послуги можуть бути виділені в окремий напрям діяльності соціальних працівників. Така модель може бути використана для апробування. Поки що в Україні немає навчальних програм для громадських радників, і, відповідно, про стандарти та можливість залучення супервізорів можна говорити лише за результатами їх пілотування. В основу розробки цих програм доцільно покласти індонезійські аналоги.

За успішної апробації в подальшому може відбутися перехід до професіоналізації роботи параюристів. Тоді йтиметься про наближення української практики до південноафриканської (інституціоналізованої) моделі параюридичної діяльності.

З урахуванням проаналізованого міжнародного досвіду можна побудувати навчальні програми підготовки параюристів (громадських радників) таким чином: 1) картування правових та соціальних послуг (формування контактів мережевих сервісних організацій, соціальних служб, державних та громадських організацій-надавачів правової допомоги); 2) базові правові питання; 3) відновні практики в громаді; 4) адвокаційні інструменти; 5) питання протидії дискримінації; 6) базові навички консультування. Такі навчальні програми

цілком відповідають положенням Державної цільової програми формування системи безоплатної правової допомоги [3] щодо проведення тренінгів для представників громадських організацій.

Висновки

У міжнародній практиці параюристи (громадські радники, чи брокери послуг в громаді) - це люди, які не мають вищої юридичної освіти, але надають первинні правові консультації у громаді, мають контакти соціальних служб та надавачів правової допомоги і можуть ідентифікувати проблему, з якою до них звернулися, та сприяти в організації її вирішення на індивідуальному рівні чи на рівні громади. Така діяльність може відбуватись на волонтерських засадах або передбачати певну оплату за послуги.

Аналіз параюридичної практики в Індонезії, Південній Африці та США засвідчив, що в цих країнах склалася система формального і неформального навчання для параюристів. Розуміння мети діяльності параюриста в Індонезії, Південній Африці та США є однаковим: посилення правових можливостей людей у громаді. Проте функції параюристів, підходи до забезпечення їхньої діяльності в громаді, організації мережі параюристів суттєво різняться.

Для соціальної роботи в Україні може бути корисним досвід Індонезії, де параюристи – громадські радники, які у першу чергу займаються брокерством послуг у громаді, а їхня діяльність із підготовки документів має другорядне значення. Така роль видається актуальною для українських соціальних працівників, адже у віддалених територіальних громадах наявний дефіцит не лише кваліфікованої правової допомоги, а й соціальних послуг. Окрім того, представлені в регіонах соціальні послуги не інтегровані між собою та з правовою допомогою. Відтак параюрист може стати ланкою, що поєднує ці сервіси й уможлиблює комплексне вирішення соціальних та правових проблем клієнтів.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Присяженко А. М. Конституційно-правова регламентація права на правову допомогу в Україні, країнах СНД та Балтії // Адвокат. 2010. № 4. С. 30-38.
2. Про безоплатну правову допомогу: Закон України: за станом на 04 квітня 2012 р. / Верховна Рада України. Київ : Парламентське вид-во, 2012. 24 с.
3. Про затвердження Державної цільової програми формування системи безоплатної правової допомоги на 2013 - 2017 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.02.2013 р. № 394 // Офіційний вісник України. 2013. № 42. С. 33-44.
4. Єрмілова М. Г. Особливості забезпечення соціально-економічних гарантій правового статусу дітей з обмеженими можливостями здоров'я // Форум права. 2012. № 2. С. 247-255.
5. Мешканці віддалених сільських населених пунктів Дворічанського району Харківської області отримають доступ до безоплатної правової допомоги // Громада Дворічанщини. URL: http://www.dvorich.info/index.php?option=com_content&view=article&id=98:2014-01-24-08-59-24&catid=12:2011-06-12-10-30-44 (дата звернення: 20.06.2017).
6. Обговорення шляхів співпраці щодо надання первинної та вторинної правової допомоги не залишило нікого байдужим // Чернігівська обласна рада: офіційний портал. 2016. 13 червня. URL: <https://chor.gov.ua/nasha-diyalnist/item/3944-obhovorennia-shliakhiv-spivpratsi-shchodo-nadannia-pervynnoi-ta-v> (дата звернення: 20.06.2017).
7. «Мобільний соціальний офіс» - реальна допомога людям з віддалених районів міста // Бердичівський погляд. 2017. 25 квітня. URL: http://berdpo.info/news/misto/mobilniy_sotsialniy_ofis_realna_dopomoga_lyudyam_z_viddalenih_rayoniv_mista-id10096.html (дата звернення: 20.06.2017).
8. Warner R., Elias-Jermany C., Elias S. Independent Paralegal's Handbook. How to Provide Legal Services Without Becoming a Lawyer. 6th ed. Berkley: NOLO, 2004. 360 p.
9. Franco J., Soliman H., Cisnero M. R. Community Based Paralegalism in the Philippines and Southeast Asia: From Social Movements to Democratization / The World Bank. 2014. 38 p. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/735621468334143438/pdf/860000NWP0Comm00Box382162B00PUBLIC0.pdf> (дата звернення: 10.06.2017).
10. Xing Y. Dissemination of Law and Access to Justice at the Village Level: A Case Study of Barefoot Lawyers in the Villages of China // Positions: East Asia culture critique. 2014. Vol. 22/3. P. 603-633.

11. Berenschot W., Rinaldi T. Paralegalism and Legal Aid in Indonesia: Enlarging the Shadow of the Law. Survey Report. 2011. URL: <http://namati.org/wp-content/uploads/2013/12/Paralegalism-and-Legal-Aid-in-Indonesia-Final-Report.pdf> (дата звернення: 23.06.2017).
12. Конституції нових держав Європи та Азії / Упор. С. Головатий. Київ: Право, 1996. 544 с.
13. Гончар Д. В. Моделі правової допомоги // Публічне право. 2016. № 1(21). С. 321-326.
14. Семигіна Т. В. Представництво інтересів // Енциклопедія для фахівців соціальної сфери [заг. ред. І. Д. Зверєва]. Київ - Сімферополь: Універсум, 2012. С. 164-166.
15. Кияниця З. П. Застосування ведення випадку в соціальній роботі: міжнародний досвід, практика і перспективи в Україні // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя: Психолого-педагогічні науки. 2016. № 1. С. 254-263.
16. Семигіна Т. В. Політичні аспекти охорони здоров'я: на перетині глобального і локального. Київ: вид-во «Києво-Могилянська академія», 2013. 400 с.
17. Berenschot W., Rinaldi T. Within and around the law; Paralegals and legal empowerment in Indonesia/ Justice initiatives. 2013. Autumn. URL: <https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/justice-initiatives-legal-empowerment-20140102.pdf> (дата звернення: 23.06.2017).
18. Novirianti D. Indonesian Law and Policy on Rape: Paralegals and Access to Justice for Rape Victims. Master thesis // Lund University, Department of Law. 2011. URL: <http://www.lunduniversity.lu.se/lup/publication/1890570> (дата звернення: 23.06.2017).
19. Community-based Paralegals: A Practitioner's Guide // Open Society Institute. 2010. URL: <https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/paralegal-guide-20101208.pdf> (дата звернення: 23.06.2017).
20. Legal Service Sector Charter // Department of Justice and Constitutional Development, Republic of South Africa. 2007. URL: http://www.justice.gov.za/LSC/legal_charter.htm (дата звернення: 23.06.2017).
21. Legal Practice Act № 28 of 2014 // South African Government. URL: <http://www.gov.za/documents/legal-practice-act> (дата звернення: 23.06.2017).
22. Dugard J., Drage K. To Whom Do The People Take Their Issues? The Contribution of Community-Based Paralegals to Access to Justice in South / Legal Vice Presidency The World Bank. 2013. URL: <https://namati.org/resources/to-whom-do-the-people-take-their-issues-the-contribution-of-community-based-paralegals-to-access-to-justice-in-south-africa> (дата звернення: 23.06.2017).
23. Maru V. Between Law and Society: Paralegals and the Provision of Justice Services in Sierra Leone and Worldwide // Open Society Institute. 2010. URL: <https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/between-law-and-society-20100310.pdf> (дата звернення: 23.06.2017).
24. The National Federation of Paralegal Associations. URL: <https://www.paralegals.org/i4a/pages/index.cfm?pageid=1> (дата звернення: 23.06.2017).
25. Miller R. L., Meinzinger M. Paralegal Today. The Legal Team at Work. 7th ed. CENGAGE Learning, 2016. 784 p.
26. American Bar Association. URL: <https://www.americanbar.org/aba.html> (дата звернення: 21.06.2017).
27. Семигіна Т. Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи // Вісник АПСВ. 2015. № 1. С. 6-11.
28. Cournoyer B. R. The Social Work Skills Workbook. 8th ed. Boston: Cengage Learning, 2016. 704 p.
29. Петрочко Ж. В. Дитина у складних життєвих обставинах: соціально-педагогічне забезпечення прав. Рівне: [О. Зень], 2010. 367 с.
30. Global social work education- crossing borders blurring boundaries [Eds. C. Noble, H. Strauss and B. Littlechild]. Sydney: Sydney University Press, 2014. 384 p.
31. Хто такий параюрист? Параюрист в Ріпкинському районі // Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Чернігівській області. 2017. 4 квітня. URL: <http://chernihiv.legalaid.gov.ua/ua/pres-tsentr/novyny/1850-khto-takyi-paraiuryyst-paraiuryyst-v-ripkynskomu-raioni> (дата звернення: 26.06.2017).
32. На Одещині «протестують» модель підготовки та залучення параюристів до надання безоплатної правової допомоги та розвитку місцевих громад // Правовий простір. 2016. 6 вересня. URL: <http://legalspace.org/ru/khersonskaya-oblast/go-skadovshchina-mij-ridnij-kraj/item/7722-v-odeskii-oblasti-protestiuit-model-pidhotovky-ta-zaluchennia-paraiuryystiv-do-nadannia-bezoplatnoi-pravovoi-dopomohy-ta-rozvytku-mistsevykh-hromad> (дата звернення: 26.06.2017).
33. В Україні готують тренерів мережі параюристів: перший навчальний тренінг пройшов на Чернігівщині // Координаційний центр з надання правової допомоги. 2017. 30 травня. URL: <http://legalaid.gov.ua/ua/holovna/146-traven-2017/2029-v-ukraini-hotuiut-treneriv-merezhi-paraiuryystiv-pershyy-navchalnyi-treninh-proishov-na-chernihivshchyni> (дата звернення: 26.06.2017).
34. Дубич К. В. Механізми державного управління системою надання соціальних послуг: дис. ... д. держ. упр. : 25.00.02 «Механізми державного управління». Київ: НАДУ, 2015. 451 с.
35. Попок А., Грєба Р. Система соціальних послуг в Україні: структурно-функціональний вимір // Демократичне врядування. 2016. Вип. 16/17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2016_16-17_4 (дата звернення: 16.06.2017).

References

1. Prsyazhnenko, A. M. (2010). Konstytutsiyno-pravova rehlementatsiya prava na pravovu dopomohu v Ukrayini, krayinakh SND ta Baltiyyi [Constitutional and Legal Regulation of the Right to Legal Aid in Ukraine, the CIS Countries and the Baltics]. *Advokat*, 4, 30-38.
2. Verkhona Rada of Ukraine (2012). *Pro bezoplatnu pravovu dopomohu: Zakon Ukrayiny* [About free legal assistance: Law of Ukraine]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo.
3. Cabinet of Ministries of Ukraine (2013). *Pro zatverdzhennya Derzhavnoi tsil'ovoyi prohramy formuvannya systemy bezoplatnoyi pravovoyi dopomohy na 2013 - 2017 roky* : Postanova [On Approval of the State Target Program for the Formation of a Free Legal Aid System for 2013-2017]. *Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny*, 42, 33-44.
4. Yermilova, M. H. (2012). Osoblyvosti zabezpechennya sotsial'no-ekonomichnykh harantiy pravovoho statusu ditey z obmezheny mozhyvostyamy zdorov'ya [Peculiarities of providing socio-economic guarantees of the legal status of children with disabilities in health]. *Forum prava*, 2, 247-255.
5. Hromada Dvorichanshchyny (2011). *Meshkantsi viddalenykh sil's'kykh naselenykh punktiv Dvorichans'koho rayonu Kharkivs'koyi oblasti otrymayut' dostup do bezoplatnoyi pravovoyi dopomohy* [Residents of remote rural settlements of Dvorichansk district of Kharkiv region will have access to free legal aid]. Retrieved from: http://www.dvorich.info/index.php?option=com_content&view=article&id=98:2014-01-24-08-59-24&catid=12:2011-06-12-10-30-44.
6. Chernihiv Regional Council (2016). *Obhovorennya shlyakhiv spivpratsi shchodo nadannya pervynnoyi ta vtorynnoyi pravovoyi dopomohy ne zalyshylo nikoho bayduzhym* [Discussion of ways to cooperate in providing primary and secondary legal assistance left no one indifferent]. Retrieved from: <https://chor.gov.ua/nasha-diyalnist/item/3944-obhovorennia-shliakhiv-spivpratsi-shchodo-nadannia-pervynnoi-ta-v>.
7. Berdychivs'kyy pohlyad (2017). «Mobil'nyy sotsial'nyy ofis» - real'na dopomoha lyudyam z viddalenykh rayoniv mista ["Mobile social office" - real help to people from distant areas of the city]. Retrieved from: <http://berdpo.info/news/misto/mobilniy-sotsialniy-ofis-realna-dopomoga-lyudyam-z-viddalenih-rayoniv-mista-id10096.html>.
8. Warner, R., Elias-Jermany, C. & Elias, S. (2004). *Independent Paralegal's Handbook. How to Provide Legal Services Without Becoming a Lawyer*. 6th ed. Berkley: NOLO.
9. Franco, J., Soliman, H. & Cisnero, M. R. (2014). *Community Based Paralegalism in the Philippines and Southeast Asia: From Social Movements to Democratization*. Retrieved from: <http://documents.worldbank.org/curated/en/735621468334143438/pdf/860000NWPOComm00Box382162B00PUBLICO.pdf>.
10. Xing, Y. (2014). Dissemination of Law and Access to Justice at the Village Level: A Case Study of Barefoot Lawyers in the Villages of China. *Positions: East Asia culture critique*, 22/3, 603-633.
11. Berenschot, W. & Rinaldi, T. (2011). *Paralegalism and Legal Aid in Indonesia: Enlarging the Shadow of the Law. Survey Report*. Retrieved from: http://namati.org/wp-content/uploads/2013/12/Paralegalism-and-Legal-Aid-in-Indonesia_Final-Report.pdf.
12. Holovaty, S., ed. (1996). *Konstytutsiyni novykh derzhav Yevropy ta Aziyi* [Constitution of the new states of Europe and Asia]. Kyiv: Right.
13. Honchar, D. V. (2016). Modeli pravovoyi dopomohy [Models of Legal Aid]. *Publichne parvo*, 1(21), 321-326.
14. Semigina, T. (2012). Advocacy. In Zvereva, I. D., ed. *Encyclopedia for specialists in the social sphere*. Kyiv-Simferopol': Universum, pp. 164-166.
15. Kyanytsya, Z. P. (2016). Zastosuvannya vedennya vpadku v sotsial'nyy roboti: mizhnarodnyy dosvid, praktyka i perspektyvy v Ukrayini [Application of case management in social work: international experience, practice and perspectives in Ukraine]. *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholya: Psykholoho-pedahohichni nauky*, 1, 254-263.
16. Semigina, T. V. (2013). *Politychni aspekty okhorony zdorov'ya: na peretyni hlobal'noho i lokal'noho* [Political aspects of health: at the intersection of global and local]. Kyiv: vyd-vo «Kyyevo-Mohylyans'ka akademiya».
17. Berenschot, W. & Rinaldi, T. (2013). *Within and around the law; Paralegals and legal empowerment in Indonesia*. Retrieved from: <https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/justice-initiatives-legal-empowerment-20140102.pdf>.
18. Novirianti, D. (2011). *Indonesian Law and Policy on Rape: Paralegals and Access to Justice for Rape Victims*. Master thesis / Lund University, Department of Law. Retrieved from: <http://www.lunduniversity.lu.se/lup/publication/1890570>.
19. Open Society Institute (2010). *Community-based Paralegals: A Practitioner's Guide*. Retrieved from: <https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/paralegal-guide-20101208.pdf>.
20. Department of Justice and Constitutional Development, Republic of South Africa (2007). *Legal Service Sector Charter*. Retrieved from: http://www.justice.gov.za/LSC/legal_charter.htm.
21. South African Government (2014). *Legal Practice Act № 28*. Retrieved from: <http://www.gov.za/documents/legal-practice-act>.

22. Dugard, J. & Drage, K. (2013). *To Whom Do The People Take Their Issues? The Contribution of Community-Based Paralegals to Access to Justice in South Africa*. Retrieved from: <https://namati.org/resources/to-whom-do-the-people-take-their-issues-the-contribution-of-community-based-paralegals-to-access-to-justice-in-south-africa>.
23. Maru, V. (2010). *Between Law and Society: Paralegals and the Provision of Justice Services in Sierra Leone and Worldwide*. Open Society Institute. Retrieved from: <https://www.opensocietyfoundations.org/sites>.
24. The National Federation of Paralegal Associations (2017). *Introduction*. Retrieved from: <https://www.paralegals.org/i4a/pages/index.cfm?pageid=1>.
25. Miller, R.L. & Meinzinger, M. (2016). *Paralegal Today. The Legal Team at Work*. 7th ed. CENGAGE Learning.
26. American Bar Association (2017). *Advocacy*. Retrieved from: <https://www.americanbar.org/aba.html>.
27. Semigina, T. (2015). Mizhnarodna sotsial`na robota: hlobal`ni priorytety sotsial`noho rozvytku i nove vyznachennya sotsial`noyi roboty [International Social Work: Global Priorities for Social Development and a New Definition of Social Work]. *Visnyk APSV*, 1, 6-11.
28. Cournoyer, B. R. (2016). *The Social Work Skills Workbook*. 8th ed. Boston: Cengage Learning.
29. Petrochko, Zh. V. (2010). *Dytyna u skladnykh zhyttyevykh obstavynakh: sotsial`no-pedahohichne zabezpechennya prav* [A child in difficult living conditions: socio-pedagogical provision of rights]. Rivne: O. Zen`.
30. Noble, C., Strauss, H. & Littlechild, B., eds. (2014). *Global social work education- crossing borders blurring boundaries*. Sydney: Sydney University Press.
31. Regional Center for the provision of free secondary legal aid in the Chernihiv region (2017). *Khto takyy parayuryst? Parayuryst v Ripkyns`komu rayoni* [Who is a paralegal? A paralegal in the Ripky district]. Retrieved from: <http://chernihiv.legalaid.gov.ua/ua/pres-tsentr/novyyny/1850-khto-takyy-paraiuryst-paraiuryst-v-ripkynskomu-rayoni>.
32. Pravovyy prostir (2016). *Na Odeshchyni «protestuyut`» model` pidhotovky ta zaluchennya parayurystiv do nadannya bezoplatnoyi pravovoyi dopomohy ta rozvytku mistsevnykh hromad* [The model of preparation and involvement of parayors for providing free legal aid and development of local communities is protesting in Odessa region]. Retrieved from: <http://legalspace.org/ru/khersonskaya-oblast/go-skadovshchina-mij-ridnij-kraj/item/7722-v-odeskii-oblasti-protestuiut-model-pidhotovky-ta-zaluchennia-paraiurystiv-do-nadannia-bezoplatnoi-pravovoi-dopomohy-ta-rozvytku-mistsevnykh-hromad>.
33. The Coordination Center for Legal Aid (2017). *V Ukrayini hotuyut` treneriv merezhi parayurystiv: pershyi navchal`nyy treninh proyshov na Chernihivshchyni* [Paralegal network trainers are trained in Ukraine: the first training was held in Chernihiv oblast]. Retrieved from: <http://legalaid.gov.ua/ua/holovna/146-traven-2017/2029-v-ukraini-hotuiut-treneriv-merezhi-paraiurystiv-pershyi-navchalnyi-treninh-proishov-na-chernihivshchyni>.
34. Dubych, K. V. (2015). *Mekhanizmy derzhavnogo upravlinnya systemoyu nadannya sotsial`nykh posluh: dys. ... d. derzh. upr.* [Mechanisms of public administration by the system of providing social services: Doctorate Thesis]. Kyiv.
35. Popok, A. & Hreba, R. (2016). *Systema sotsial`nykh posluh v Ukrayini: strukturno-funktsional`nyy vymir* [The System of Social Services in Ukraine: Structural-Functional Dimension]. *Demokratychnye vryaduvannya*, 16/17, Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2016_16-17_4.